

Et Færø som Færø

Studier i Færøernes forfatningsmæssige stilling i forhold til Danmark 1834-1852. Disputats af Jákup Thorsteinsson.

Af Vagn Wåhlin

Den 14. dec. 1990 forsvarede den nyudnævnte chef for Færøernes kultur- og skoleforvaltning, Jákup Thorsteinsson, sin historisk-statsretlige disputats med ovenstående titel ved Aarhus Universitet. Fakultetsopponenten, docent Vagn Wåhlin, bringer her i bearbejdet form sin opposition ved forsvaret¹.

Det centrale og nye ved afhandlingen er den gennemførte komparering vedrørende afhandlingens problematik først og fremmest til udviklingen omkring Island, men også med udblik til Bornholms, Vestindiens og Slesvigs stilling ved rigets statsretlige og forfatningsmæssige omstrukturering med Grundloven af 1849 og følgerne af Treårskrigen 1848-50. Gennem sammenligningen påpeges fællestræk tydeligt vedrørende den statsretlige indplacering af de forskellige rigsdele, hvorved netop det særlige ved Færøernes situation klargøres langt bedre end hidtil gjort – det er perspektiveringen, der sætter enkeltdelene på deres rette plads. Med udgangspunkt i den færøske indplacering i forhold til Grundloven førtes der ved midten af forrige århundrede en bred og nuanceret debat dels om borgernes og lokalstyrets rettigheder og pligter over for centralstyret, dels om samspillet mellem rettigheder og pligter for den fuldgyldige borger. Denne debat har også bud til læseren af idag – både i Danmark og på Færøerne.

-
1. Efter aftale med professorene *Lorenz Rerup*, Roskilde, og *Jens Engberg*, Aarhus – henholdsvis første opponent og tredje medlem af bedømmelsesudvalget for disputatsen – har jeg frit kunnet benytte den fælles skriftlige indstilling af 6. juni 1990 vedr. afhandlingen til det Humanistiske fakultetsråd, Aarhus universitet. Nogle temaer var allerede blevet tilstrækkeligt dækket under professor Rerups første-opposition, hvorfor jeg som anden opponent udelod dem fra min opposition. Disse udeladelser fra mit manuskript medtages her efter aftale med professor Rerup dels for sammenhængens skyld, dels fordi relativt få grundet julefrokost-dag overværede handlingen, og bemærkningerne må antages at have interesse bredere ud i forskersamfundet og i offentligheden. Endvidere tak til professor Rerup for at måtte benytte nogle af hans iagttagelser især omkring det specifikke ved friseres situation i den multi-nationale og multi-kulturelle danske statsenhed o. 1850, hvor friserne antageligt ved fortsatte studier kunne udgøre et interessant paralleleksempel til givtig komparation vedrørende færøske forhold.

Emnets relevans og placering

Den færøske nationalbevægelse opstod for nu omkring 100 år siden. Fra da af og især efter udgivelsen – lige før folketingsvalget 1903 – af den nationale lederskikkelse *Jóannes Patursson*s bog, »Færøsk politik«, har indlemmelsen 1850 af Færøerne under den danske grundlovs myndighedsområde været et brændbart og centralt emne i færøsk national selvforståelse og færøsk historieskrivning. Siden Patursson har senest professor ved Færøernes nye universitet, *Hans Jacob Debes*, i sin disputats fra 1982, »Nú er tann stundin« (s. 24-58), givet den indtil da grundigste fremstilling af emnet med direkte reference til den del af materialet, som findes i Stænderforsamlingernes og Rigsdagens forhandlingsreferater. Det ældre af dette materiale er behandlet kompetent af *Hans Jensen* i »Stænderforsamlingernes Historie«, I-II og rigsdagsstoffet i »Den danske Rigsdag« bd. I og navnlig bd. VI (s. 107-201) af *Jørgen Steining*, jvf. også dennes udmærkede gennemgang af hovedlinierne af forløbet i »Føroyar«, bd. I, 1958 (s. 169-258)².

Hovedpunkterne i forløbet er således kendt via disse tidligere behandlinger. Men det er karakteristisk, at selvom både H. J. Debes og J. Steining m.fl. behandler stoffet fagligt korrekt, så sprænger de ikke den ramme-forståelse, som allerede var lagt af Jóannes Patursson: nemlig at danskerne trods benevolence og normalt rimelig opførsel dog reelt på næsten imperialistisk vis havde begået *uret* imod den færøske nation ved den foretagne indlemmelse 1850. Denne – hér lidt skarpt optrukne – baggrundsforståelse var både forventlig og forståelig hos Patursson, tiden og hans nationalpolitiske engagement taget i betragtning, men behøves den i 1990'erne? jvf. H. J. Debes, »Sosialurin«, nr. 227, 5/12 1991, s. 12. – og er det den eneste eller den rigtigste læsning af kilderne? Thorsteinsson er ikke polemiker. Hans ærinde er grundigt og redeligt at fortælle, hvad der skete og perspektivere dette ved at parallelisere til, hvad der samtidig skete på lignende problemområder andetsteds i riget. Alligevel ligger disse her af anmelderen skarpt formulerede spørgsmål hele tiden bag ved forfatterens fremstilling, men ikke sådan, at han selv deler den skarpe formulering.

Afhandlingen er i sin kerne en klassisk, historisk-statsretlig undersøgelse af det for færingerne helt centrale spørgsmål om, hvorledes og hvorfor

2. I antologien »Færingar – Frænder« (1968) har Roland Waag Høgenesen (s. 43-75) og Zakarias Wang (s. 76-110) også givet gode historiske oversigter vedr. bogens problematik.

de fik den særstatus – som en amtlig del af det danske rige – som færingerne levede under helt til hjemmestyret indførtes 1948. Mens islændingene i det samme forløb formåede at få megen reel indflydelse på udviklingen, så blev afgørelsen af Færøernes placering i rigsenheden i høj grad et *dansk* politisk problem afgjort ud fra tidens danske synspunkter og politiske muligheder, såvel indenrigske som udenrigske, men også med megen og oprigtig ment hensyntagen til den færøske virkelighed. Det brændende danske-tyske spørgsmål, Treårskrigen og kampen for rigets eksistens taget i betragtning må læseren efter forfatterens grundige gennemgang faktisk forundres over, hvor nuanceret og dybtgående debatten egentlig var om Færøernes stilling under den nye grundlov.

Emnet er af stor vigtighed ud fra en færøsk synsvinkel. Men der er en latent fare for, at et sådant studie kan blive for snævert i perspektiv til at bære en akademisk afhandling. Dette undgår forfatteren dog ved den centrale parallelisering til især islandske forhold samt ved inddragelse af samtidens danske og udenlandske politiske strømninger i sin forståelse ikke blot snævert statsretligt, men bredere af ansvar og pligter i det fremvoksende borgerligt-demokratiske samfund og af samtidens opfattelse af spillet mellem økonomiske, kulturelle og politiske udviklingsforhold. Herved bliver afhandlingen et vigtigt bidrag til at forstå ikke blot færøsk, men også dansk og islandsk samfundstænkning og politisk historie ved midten af forrige århundrede.

Teori, metode og kildemateriale

Kildekritisk nøgternt og med megen grundighed endevender forfatteren næsten alle væsentlige elementer i debatten og i handlingsforløbet samt i kilderne hertil i arkiver, presse, litteratur, stænder- og rigsdagsreferater m.v.

Forfatteren har ingen grundlæggende teoretisk model, hvis relevans han vil have empirisk afprøvet. Hans ærinde er at skildre et konkret forløb af betydning for samtiden og nutiden og afdække hovedelementerne i debatten og samfundsforståelsen. For at få styr på og finde et mønster i fortolkningerne af de store kildemængder samt af de omfattende og tætte referater af tidens debatter opererer han på tre planer:

- 1: Et *overordnet* plan (Del I, kap. 4 og Del III, kap. 12, pkt. 5 og 6) hvor han i skarpe konturer opridser de for hans debat vigtige europæiske ideer om økonomi og statsteori og fremvæksten af »borgeren« som kernen i det politiske system. Det danske, færøske og islandske politi-

ske miljø og tidens debatter forstås her og gennem afhandlingen som dele af et generelt europæisk mønster. Men det centrale for forfatteren er her ikke en politisk-idehistorisk tilgang, men den måde, hvorpå disse hovedideer og strømninger blev forstået og brugt i datidens færøske og danske og særligt københavnske politiske offentlighed. Derfor henvises der flittigt og relevant fra disse afsnit i Del I og III til den konkrete redegørelse i Del IV for de forskellige hovedgrupperinger i den danske rigsdagsdebat.

- 2: Et konkret *historisk* og et *samtidigt* plan, hvor komparation til især den islandske udvikling og debat (Del II, kap. 10-12) står i centrum, men dog også Slesvig, Vestindien og Bornholm inddrages. Det vises, at regering og debatører i Danmark netop selv tænkte komparativt i dette perspektiv. Gennem komparationen fremtræder både det almene og det særegne ved den færøske situation klart, hvorved en afbalanceret forståelse og vurdering fremmes. Handlinger og udtalelser fra centrale danske beslutningsorganer og den offentlige debat – der isoleret betragtet må fremtræde som imperialistiske, hovmodige eller rent ud uforstandige i relation til færøske forhold – bliver herved afdramatiseret og forstås i deres almene kontekst som afledt dels af tidens tænke-måder, dels af de hensyn og den ømtålelige balancering, som overordnet krævedes i den multi-nationale og multi-kulturelle helstat.
- 3: Et *stilistisk-dispositions-mæssigt* plan, hvor han vælger en tematisk (i stedet for fortløbende) opdeling af debat og handlingsudspil, hvorved vekselspillet indbyrdes mellem en række principielle grundopfattelser i et kalejdoskopisk rigsdagsopgør bliver klarlagt (del IV) samtidig med, at disse grundantagelser føres tilbage til den overordnede danske og europæiske debat og politiske virkelighed fra pkt. 1 og 2 ovenfor.

Det er her forståeligt (vedr. arbejdsindsats og omfang), men beklageligt, at forfatteren afstår fra en nøjere inddragelse af forholdet til hertugdømmerne. Det spændende er, at forfatteren faktisk får sin historie og sine forklaringer til at hænge sammen ved at fokusere på Island og nedprioritere Slesvig. Der er næppe tvivl om, at forfatterens inspiration fra den nyere forskningsdebat om »fra bonde/almue til national borger« har virket konstruktivt og afklarende ind på hans forståelse af samtidens og den danske politiske debats borgerligt-politiske idealer.

Især vedrørende det arkivalske og det trykte primærmateriale, men også vedrørende videnskabelige og mere almene fremstillinger af relevans for emnet har det grundet studiets trods alt begrænsede natur været muligt for forfatteren at komme vidt omkring og gå særdeles grundigt og kildekritisk solidt til værks. Der efterlades ikke mange sten uvendte.

Over for den grundighed på de fleste områder kan det undre, at forfatteren (s. 24) har givet delvis op over for læsningen af et af de centrale indlæg fra A. S. Ørsted, kancelliets sagkyndige i færøske forhold, nemlig vedrørende dennes betænkning af 15/7 1847 angående dels en valgordning for Færøerne til valg af en stænderforsamlingsrepræsentant (der hidtil havde været kongeligt udpeget), dels tankerne om en lokal (kommunal) repræsentativ, politisk forsamling på øerne, jvf. amts- og landkommunalloven af 1841 for Danmark.

Litteraturlisten er indskrænket til det direkte i tekst og noter anvendte. Det kan være rimeligt nok. Men da der er foretaget væsentlige forkortelser i forhold til det oprindelige arbejde (på ca. 800 manussider), savnes dog noget. At henvisninger til faglitteraturen om hertugdømmernes yderst komplicerede statsretlige og borgerlige forhold er udeladt, kan forsvares, fordi en nærmere udredning af de indviklede slesvigske forhold bevidst er udeladt (jvf. s. 179 m.fl.st.) – men blot nogle få specialreferencer ville have lettet den yderligere forskning, som må forventes. Anderledes stiller det sig vedrørende islandske referencer, fordi Island udgør hovedtemaet for paralleliseringen til Færøerne. Bortset fra henvisningen til den islandske lovsamling og litteraturen omkring den centrale debat om det islandske synspunkt mellem den danske professor i jura, *J. E. Larsen*, og den islandske lærde og politiker, *Jón Sigurðsson* (herunder biografier af kombatanterne) er kun to moderne historiske oversigtsværker anført: *Thorsteinssons*, »Island« (1985) og *B. Guðmundsson* og *G. Karlsson*, »Upprunni nútímans« (1988). Det er ganske vist rigtigt, som anført i afhandlingen, at det islandske historisk-retlige synspunkt fremtræder fuldt udfoldet i anførte afhandling (Sigurðsson, Om Island statsretlige Forhold ..., 1855); men dette synspunkt har dog forløbere og blev senere fulgt op som et helt centralt led i islandsk national selvforståelse, der reelt har været kanoniseret og i Island har antaget næsten mytisk sandhedskraft helt op til 1980'erne. Thorsteinsson henviser selv i disputatsen, s. 165, til netop det islandske tidsskrift fra midten af 1800-tallet »Ny Felagsrit« (savnes i litteraturlisten) og artikler deri bl.a. af Sigurðsson, – dette burde i noterne og litteraturlisten være fulgt op, selvom en nøjere behandling i hovedteksten af afgrænsningsgrunde antagelig helt rimeligt er udeladt. *Niels Petersens* afhandling om Danmark-Island o. 1850 er her optimalt udnyttet (kap. 12). Men det forekommer ikke begrundet, at spørgsmålet om Islands statsretlige stilling helt skulle være ladet ubehandlet af islandske jurister og statsretslærde. Selvom islandske retslærde deler national grundholdning med lærde humanister, havde deres juridisk-statsretlige skoling vel været værd at få med ind i billedet – således som præses selv har vist nytten af

ved den udmærkede gennemgang af det norske, danske og færøske synspunkt, kap. 3, pkt 2a, i-iii, s. 33-41, set fra en juridisk-statsretlig vinkel.

Præses gjorde selv ved åbningen af forsvaret opmærksom på fremkomsten af to helt nye danske statsretlige håndbøger: *H. Zahle*, »Dansk forfatningsret«, I-III (1989-90), der har nogle interessante betragtninger fremkaldt af forholdet til EF, og *Peter Germer* »Statsforfatningsret«, I-II (1988-89), hvor særligt et afsnit om hjemmestyrelsen har interesse. De er ikke inddraget i forskningen bag bogen, fordi forfatteren først blev opmærksom på dem efter udarbejdelsen af de dertil relevante afsnit af afhandlingen. Selvom et kendskab til disse statsretlige værker ikke havde fået doktoranden til at ændre noget væsentligt i sin opfattelse vedrørende hans hovedproblematik (bemærkning af præses ved handlingen), så bør en disputats alligevel blive checket ved afslutningen af manuskriptet for at sikre, at der nu ikke i det sidste halve år er fremkomme noget vigtigt af interesse. Ved selv at fremføre disse juridisk-statsretlige værker tog doktoranden ganske vist brødet ud af munden på mig ved disputationen; men jeg føler mig ikke helt overbevist om, at disse to juristers klare synspunkter ikke ville have ført til visse overvejelser hos ham, bl.a. vedrørende vurderingen af Berlin, Castbjerg og Petersen m.fl. (s. 33-41) om, hvor meget reel suverænitet de to hjemmestyreordninger for Færøerne og Grønland egentlig giver i en tilspidset international situation eller i en fundamental økonomisk krise, som nu synes at være på vej i Nordatlanten. Dette leder videre over til de anvendte opslagsværker især vedrørende personalia, hvor Thorsteinsson konsekvent har brugt 2. udgave af Dansk biografisk leksikon uden at krydschecke i 3. udgaven. Derved har han sikret sig, at evt. nye, men vanskeligt opsporlige afhandlinger, i hvert ikke kommet til hans kendskab. Så vidt jeg har kunnet kontrollere, er der ingen større skade sket vedrørende det trods alt overskuelige persongalleri i afhandlingen, men der bør principielt altid krydscheckes i de nyeste af opslagsværkerne.

Sluttelig skal det bemærkes, at det er god forskningsskik ved opslag i samlinger af juridiske og statsretlige dokumenter og lignende lige at kigge forud og bagud for det bestemte dokument, man søger. Ofte står nemlig samhørende tekster næsten samme sted. Doktoranden har anvendt både »Chronologisk Register« (Schous Forordninger) og Collegial-Tidende (1798-1840) og bl.a. slået op vedrørende plakaten af 18/5 1816, hvor Lagtinget nedlægges. Havde han kigget forud og bagud³, ville han have opda-

3. Collegial-Tidende 1816 s. 595, Cancelli-Placat af 18/5 1816 om ophævelse af Færøernes Lagting og overtagelse af dettes og lagmandens embedsområder og forretninger. Imidlertid foregribes overgangen til et moderne amtsstyre allerede tidligere samme år i april

get, at der samtidig udstedtes påbud om, at der på Færøerne skulle ned-sættes amtslige udvalg for at give forslag til nye skoleforordninger og fattigforsorgsordninger for øerne på linie med de danske ordninger af 1814 og 1803. Det var altså centralstyrets plan, at man lokalt på Færøerne skulle modernisere infrastrukturen på netop de centrale områder, der var noget af rygraden i og forløberne for det lokale sogne- og amtskommunale styres forvaltningsområder fra 1841 og fremefter i Danmark. At den økonomiske krise i 1820erne i riget og den almindelige afmatning i reformbe-stræbelserne så satte ind – og antagelig er en væsentlig forklaring på, at der først sent kom noget praktisk ud af centralstyrets påbud – er en anden sag. En afklaring heraf kræver sine egne undersøgelser.

1816 var for mig at se for Færøerne ikke blot *afslutningen* på en gammel styreform, der som andre steder i det gamle dansk-norske rige havde overlevet sig selv. Tiltagene 1816 var i samme fase fra centralstyret i København tænkt som *indledningen* til en effektiv indre modernisering af det færøske samfund på linie med, hvorledes forholdene var blevet moderniseret gennem en menneskealder i Danmark (og Norge op til 1814). Således at se indgrebene på Færøerne som et led i den sene enevældes samlede moderniseringsindsats for hele riget giver mening i mange ellers uforståelige handlinger fra centralstyret – og Thorsteinsson har blikket åbent for denne overordnede logik, men kunne være gået længere. – I dette perspektiv forstås bedre de senere forhold omkring skole-reglementet af 1845 og dets forudsætninger, forsøgene på ophævelsen af § 8 i tyendeloven de

måned. 17/4 1816 udfærdiges en ordre til kommandanten (konstitueret amtmand Løbner) og landfogeden (Meyer) og sorenskriveren (Sevel) og provsten (Henze) om at udarbejde forslag til en anordning om *fattigvæsenet* på Færøerne (Collegial-Tidende, s. 311). Den 24/4 1816 (Collegial-Tidende s. 345) udfærdiges en allerhøjeste befaling til kommandanten (Løbner) og den konstituerede provst (Henze) om at virke som *amtsskoledirektion* og udfærdige plan til en forordning om skolevæsenet. Af logikken i begge ordrer fremgår, at embedsmændene på øerne skulle tage udgangspunkt i de tilsvarende danske forordninger af 1803 om fattigvæsenet og af 1814 om almueskolevæsenet på landet. I Rigsarkivet ligger de nærmere retningslinier for de nævnte ordres udførelse. Jeg er opmærksom på, at Schous Forordninger (kendt som: Chronologisk Register over Kgl. Forordninger, aabne Breve, ... 1775 ff) kun anfører Cancelli-Placaten af 18/5 1816. Men dette forhold fritager ikke forskeren for at foretage krydscheck til bl.a. Collegial-Tidende. På Landsarkivet for Sjælland ligger der under Sjællands Stifts Bispearkiv pakker bl.a. med »Indkomne sager fra Færøerne 1808-1820«, B-3, C-1 med bl.a. årlige indberetninger fra præsterne og en pakke vedrørende latinskolen 1734-1818; måske var der i disse arkiver en vej til at finde ud af, om embedsmændene på Færøerne levede op til eller ikke levede op til – og hvorfor da – de anførte ordrer. Præsten med provst og bisp som tilsynsførende var ansvarlig for sognets skole- og fattigvæsen som formand for de nedsatte kommissioner på sogneplan. Derfor bør også provstearkivet i Thorshavn gennemgås endnu engang.

forskellige forslag om et kommunalt styre for øerne allerede før 1848/489. Det bliver herved mere forståeligt, hvorfor man på Færøerne i 1846 og 1847 faktisk uden formel eller direkte besked derom fra centralstyret sammenkædede forslag om valg af en stænderforsamlingsrepræsentant med forslag om et lokalt »amtsligt-kommunalt« styre på øerne, – jvf. kap. 7 afsnit 4 og 6, s. 93-105.

Netop dette sted i afhandlingen er et af de vigtige belæg for, at den centrale komparation vedrørende Færøerne skal være til Island. Det fremgår her direkte af bogens kilder og tekst, at man blandt de ledende embedsmænd på øerne efter ordre fra København har siddet med både de danske og de islandske valgordninger foran sig ved udarbejdelsen af den færøske indstilling til København. Her – som så mange andre steder i kildematerialet – fremgår det, at vedrørende vigtigere politisk-administrative forhold kan historikeren ikke for perioden ca. 1800-1870 skrive om færøske forhold uden at inddrage den islandske vinkel – og vice versa. At se blot på interne faktorer giver ofte et skævt billede.

Pointen i min argumentation – som jeg skærper i forhold til Thorsteinssons praksis, selvom han er godt på vej – er altså, at forskeren skal have det *lange perspektiv* fra 1816 til 1872 for øje for at få fat i udviklingen af lokalstyret og dets samspil med demokratisering, udvidelse af de borgerlige rettigheder og repræsentation i stænderforsamling og på rigsdagen, samtidig med at der haves et *perspektiv i bredden* ud til, hvad der sker i andre dele af rigsenheden. Dvs. at *komparation* i både tid og rum bliver helt centrale og i praksis må udbygges med sammenligninger mellem *strukturelle* og *funktionelle* ligheder samt ved systematisk sammenstilling/modstilling af centralstyrets (centrets) intentioner (ideologi) og økonomisk-administrative tiltag i relation til, hvorledes disse tiltag fra *centrum* bliver modtaget, omstruktureret, tilpasset eller ignoreret lokalt i *periferien*.

Fremlægelse, sprog, stil og disposition

Bogen er typografisk klart stillet op og let tilgængelig med en udførlig og oversigtbar opdelt indholdsfortegnelse, som hjælper læseren til hurtigt at finde rundt i afhandlingen. Indbinding og lay-out er tiltalende og her kan trykkeriet (Werks Offset, Aarhus) og SNAI-NAPs (udgiverselskabets) tilsynsførende redaktør fra Center for Nordatlantiske Studier, *Elisabeth Vestergaard*, dele æren for det færdige produkts professionelle form.

Portrætterne af de ledende aktører er klart gengivet, ofte efter ret ukla-

re forlæg, og er ledsaget af korte biografier og ofte sidelange, men særdeles relevante udsnit af personernes vigtigste indlæg i debatten. Herved kan hovedteksten læses mere flydende uden de for lange citater, som ofte skæmmer akademiske afhandlinger.

Et lille hjertesuk: Forfatteren har valgt den omsiggribende udvej på problemet med manglende normalisering af skriftsproget i kildematerialet at gengive citaterne med småt, moderne »å« og moderne stavemåde. Som opponenter og anmeldere, men først og fremmest fagligt finder jeg, at det er en uheldig skik. Mit bud lyder: skriv teksten, som den står med fejl og inkonsekvenser, og lad så læseren have den fornøjelse og den duft af »dengang«, som følger med at skulle læse langsomt, når teksten ikke ordbilledmæssigt er, som vi forventer. Hvis vi først begynder at normalisere, hvor går så grænsen mellem normalisering, fortolkning og gendigtning? Og usikkerheden breder sig nu også ved afsmitning til det helligste af alt helligt: korrekte titler og forfatternavne på litteraturhenvisningerne. Jvf. s. 70 midt »Dansken på Færøerne« i stedet for »Dansken paa Færøerne«. Jeg har checket i originalmanuskriptet, fejlen findes også dér tillige med en hel mængde lignende. E. Vestergaard har gjort en stor indsats med redaktionelt at luge ud blandt de værste moderniseringer af litteraturtitler, men nogle er altså alligevel smuttet gennem kontrollen. Jvf. også s. 409 under »S. Frederiksen«, hvor det vrirler med moderniseringer af titler og sammenlign »Kollegialtidende« s. 408 med det korrekte i litteraturlisten s. 412, »Collegial-Tidende ---«. Bortset fra de bevidste moderniseringer af citater og de utilsigtede afsmitninger i litteraturtitlerne (som vel ikke kan kaldes trykfejl), så er bogen behageligt fri for trykfejl, og kun 3 meningsforstyrrende bør påpeges: s. 20, ln. 8 i parentes, der skal 1848/49 være 1849/50; s. 22 ln. 14, der skal 1870 være 1872; s. 384 note 15, højre spalte ln. 40 (note 15 sidste afsnit), der skal doktrinære være *doktrinære*.

I sin fremlagte form bærer afhandlingen stilistisk og sprogligt præg af først at have været udsat for – antagelig nødvendige – stærke beskæringer fra o. 800 sider i manuskript til o. 400 siders manus og dernæst igen (med fakultets tilladelse) at være udvidet med to vægtige, men indholdsmæssigt meget komprimerede kapitler fra den første version. Dette har medført nogle overlapninger, gentagelser og stilistiske niveauforskelle, som – uanset det fagligt relevante i de geninddragne kapitler (Del I, kap. 4 på 26 s. og Del III, kap. 12 på 24 s. m.fl. mindre afsnit) – har medført en vis dispositions-mæssig, stilistisk og sproglig uegalitet gennem afhandlingen.

Det ofte omstændelige sætningsforløb og de mange citater gør bogen til langsommelig læsning, men tillader omvendt læseren trin for trin at

følge forløb og argumentation. Forfatterens opfattelse fremgår dog alle steder klart af teksten, han skjuler ikke sin opfattelse bag lange citater.

Hvert hovedafsnit afsluttes med en opsummering. Afhandlingen er opbygget i 7 hovedafsnit kaldt, *Del I-VII*, og parallelt med denne hovedopdeling findes en fortløbende kapitelopdeling i 29 kapitler, der igen er underopdelt. Efter *Del I* med afgrænsning, materiale, karakteristik af Færøerne o. 1850, statsteoretisk placering m.v. følger de næste dele ud fra et kronologisk hovedprincip med *Del II*: Stændertiden 1834-48; *Del III*: Færøerne og Den grundlovgivende rigsforsamling 1848-49; *Del IV*: – afhandlingens faglige tyngdepunkt – om forhandlingerne på Rigsdagen frem til loven om Færøernes rigdsagsrepræsentation 29/12 1850; *Del V*: gennemførelsen af valg og Færøernes amtslige lokalstyre, Lagtinget, 1851-52; *Del VI*: Afslutning med dels en sammenfatning, dels en perspektivering frem til 1948. – Efter disse 6 faglige hoveddele følger *Del VII* med en omfattende materiale- og litteraturfortegnelse og det fyldige engelske »summary« samt diverse teksttilæg. Inden for hver hoveddel II-VI og – især vigtig i del VI – følges så et tematisk struktureringsprincip i fremlæggelsen. Dette tematiske princip fungerer klart og giver overblik over en ellers ofte kalejdoskopisk debat.

Det afsluttende »summary« redegør ikke blot for enkeltresultater, men også for hovedlinierne i forløb og argumentation. Bogen bliver herved virkelig præsenteret for et internationalt publikum med både problematik, lange historiske forløb og udredninger og resultater. For den travle læser kan det anbefales at begynde med summary, og så derfra vælge interessante afsnit til særlig læsning.

Den klare og professionelle præsentation – som her fremhæves med et enkelt hjertesuk – burde være en selvfølge for akademiske afhandlinger på disputatsniveau, men er det desværre for ofte ikke.

Nogle hovedresultater og kommentarer vedrørende afhandlingen generelt

Trods det grundige empiriske fodarbejde er det alligevel mindre gennem det omfattende kildearbejde, at de nye og perspektivrige synspunkter er fremkommet. Huller i vor viden er blevet lukket, løse ender er blevet bundet op osv., hvilket alt sammen er nødvendigt for fremskridt i ordentlig forskning, – men det centralt nye og vigtige fremkommer som oven anført ved:

For det første, en systematisk komparation, dvs en sammenligning med, hvorledes det samtidig gik for sig vedrørende den statsretlige stilling for andre dele af det daværende danske rigsfællesskab;

for det andet, en bred inddragelse af samtidens socio-økonomiske, politiske og almenmenneskelige tænkning og dens forudsætninger i Europa – hvilket egentlig også medfører en komparation blot på det politisk-idehistoriske plan.

Mens de øvrige arbejder om Færøerne, og her også H. J. Debes', helt legitimt ser *indad* i den færøske historie og politiske udvikling, så er Thorsteinssons perspektiv og forståelseshorisont *udadvendt*. Han vil forstå og beskrive den specifikt færøsk-danske relation på baggrund af de fælles tendenser og strukturer, som ved midten af forrige århundrede og langt op i 20. århundrede fandtes mellem Danmark, Island og Færøerne bl.a. på grund af de århundredelange historiske bånd. Men det er jo ret beset også en komparation, blot over tid kombineret med en geografisk/sagmæssig og idemæssig/politisk samt en strukturel/bureaukratisk-administrativ komparation.

Man hefter sig i Del I, kap. 3, stk. 2 og i Del III, kap 12 ved, hvorledes hovedelementerne i det 20. århundredes argumentation om Færøernes og Islands statsretlige stilling allerede var fremført ca. 1850 omkring Islands placering med vægten i argumentationen lagt på henholdsvis det »historiske« (islandske) og det »administrativt-reale« (danske) synspunkt.

Forfatteren medgiver samtidens iagttagere, at den samfundsgruppe, som en eventuel politisk deltagelse i styret på Færøerne alene kunne bygge på (bønderne), på mange punkter endnu var en bonde-almue og ikke et borgerskab eller en gruppe med moderne borgerliggjorte holdninger. Selv den politisk radikale Niels Winther (Færøernes første redaktør og folketingsmand fra 1850) måtte konstatere, at der ikke fandtes et moderne borgerskab på øerne at bygge et politisk engagement på (Del III, kap. 11, s. 162). Over for denne lidt mistrøstige konstatering er det med baggrund i forfatterens redegørelse interessant, at der dog fra færøsk side kom politiske initiativer rettet til Stænderforsamlingen i Roskilde om lokalt selvstyre og demokratisk repræsentation i 1846, samt at dette 1847 blev fulgt op af et påbud til Thorshavn fra regeringen om at forberede en lov herom. Skønt forfatteren ikke går i dybden hermed – det nærmest blot konstateres s. 187 – virker det som om, Færøerne under alle omstændigheder ville være kommet ind i slipvinden fra dels de danske love om demokratisk-repræsentativt amts- og kommunestyre fra 1841, dels fra oprettelsen af Islands Alting 1843. Men krigen 1848-50, Grundloven 1849 m.v. ændrede helt situationen, inden disse tanker var blevet manifesteret inden for abso-

lutismens rammer. Selv for en Niels Winther drejede det sig i den politiske kamp o. 1850 ikke om, at Færøerne kunne eller burde få en mere selvstændig status (som Island fik) inden for rigsenheden, men alene om *hvordan* repræsentationen i Rigsdagen og et relevant lokalstyre skulle udformes – med så ringe magt som muligt til de danske embedsmænd på øerne. Her kunne man have ønsket sig en nærmere sammenligning med tilsvarende anti-akademiske og anti-embedsmandsagtige strømninger blandt danske gårdmænd og mellemlagsfolk i købstæderne, f.eks. omkring Bondevennernes dominans ved valgene 1847, 1848 og 1849 og bøndernes vragen af embedsmænd og akademisk-liberale kandidater.

Forfatteren har antagelig ret i, at man ikke kan forstå samtidens statsretlige debat uden at se den i sammenhæng med tidens syn på, hvad en *fuldgyldig samfundsborger* var for en størrelse, og hvilke rettigheder og pligter deraf fulgte: f.eks. et vist oplysningsniveau (skolelov, jvf. problem om skriftlig afstemning), koblingen af økonomisk og politisk uafhængighed og selvstændighed (monopolhandelens ophævelse, s. 142 m.fl.st.), skattebetaling til samfundets opretholdelse, værnepligt samt valgret/valgbarhed m.v.

Færøerne som sidste led i en langstrakt modernisering af riget

De politiske rammer, hvori en samfundsudvikling foregår, har vel ikke samme dybtgående betydning for det almindelige menneskes hverdagsliv og fundamentale eksistensbetingelser, som hvorledes folk skaffer den daglige føde, tøj på kroppen og tag over hovedet. Men også disse fundamentale livsnødvendigheder berøres i høj grad af det herskende administrative og politiske system. Forfatteren er flere steder bl.a. ved sammenligninger til Island inde på, hvorledes det færøske bondesamfund modsatte sig eller var træt over for reformer, der ville ændre dets indre sociale balance, hvor bonden sad som kærnen og tyngdepunktet i systemet.

I ældre tider var de færøske bygder naturligvis ikke upåvirkede af tidens store strømninger. Men bygdens verden udgjorde trods alt det væsentlige i de fleste færingers liv og horisont. I stigende takt og med øget dybdevirkning gennem det 19. århundrede slog grundlæggende forandringer igennem i en langstrakt proces på øerne dels grundet indre færøske forhold og spændinger (f.eks. et voksende befolkningspres), dels grundet ydre tryk

og påvirkninger på en række planer og områder, hvor vejen for påvirkningen ofte gik over København.

Forfatteren kommer en række steder i afhandlingen ind på, at Færøerne må ses som en del af rigsfællesskabet og som deltager i dets transformationsproces frem mod det moderne *borgerlige* samfund. Det er vigtigt her at gøre læseren klart – i et helhedsbillede – hvorledes der i den sene enevældige stat gennemførtes en lang række af dybtgående reformer på økonomiske, politiske og kulturelle områder (nævnt spredt rundt i afhandlingen, men ikke samlet) med en hidtil uset ensretning, effektivisering og central styring til følge. Dele af denne moderniseringsproces og virkninger heraf blev sat i kraft eller skyllede ind over det færøske samfund gennem hele det 19. århundrede. Elementer heri var:

1) en modernisering af *retsvæsenet*, bl.a. ved en ophævelse af de gamle omstændelige landsting, – først i Norge 1796/97, dernæst i Island (Altinget) år 1800, så i Danmark fra 1805 og sidst på Bornholm 1813 for at slutte på Færøerne 1816 med Lagtingets ophævelse og lagmandsembedets nedlæggelse, –

2) dernæst *agrar-økonomiske* reformer (landboreformerne) med udskiftning, samling af jorden, selveje, udflytning fra landsbyerne, regulering af landbrugets arbejdskraft osv., – i relation hertil blev bl.a. den udviklede og stærkt opsplittede, private jordfordeling på øerne gang på gang diskuteret som hindrende for økonomisk modernisering af færøsk landbrug, –

3) *almueskolen* blev effektiviseret og søgt ensrettet 1814 og blev herefter via mange forudgående forslag endelig introduceret på Færøerne 1845, men der var altså allerede (jvf. note 3) ikke blot tanker, men klare ordrer herom i 1816, dvs. kun to år efter gennemførelsen af almueskoleloven i Danmark og Slesvig, –

4) *frihandel* gennemførtes i forskellige grader og former fra 1799 og fremover medførende også øget konkurrence på islandshandelen samt diverse handels- og erhvervsmonopolers ophævelse i en lang proces fra omkring 1790 til 1856/57, herunder blev gennemført øget frihandel på Island o. 1854 og frihandel på Færøerne 1856; men tidligere forsøg fra dansk side på at introducere mere frihandel på Færøerne var blevet direkte afvist eller mødt med træghed på øerne, –

5) et mere fuldstændigt *kommunalstyre* startede med sognefogeder i 1790erne og fattigkommissioner 1803, skolekommissioner 1814 og sluttede med de generelle kommunallove 1837-41 for København, købstæderne samt amts- og landkommunerne i Danmark og Slesvig; herunder rejstes der krav om et kommunalt styre for Færøerne allerede i 1840erne, og der

kom direkte ordre om udkast til forordninger herom fra kancelliet 1847, men altså med direkte påbud om udkast til nye skolelove og fattiglove (hvorunder regulering af arbejdskraft hører sammen med tyendelovgivning) for Færøerne allerede i 1816, –

6) *politisk* med de fuldgyldige borgeres øgede deltagelse i hele rigets lovgivning via Stænderforsamlingerne 1834, oprettelse af Islands Alting med myndighedsområde svarende til stænderforsamlingerne 1843 og forberedelserne til direkte valg af Færøernes stænderrepræsentant 1843-47, – og flere forhold kunne stilles op i denne liste.

Inden krigen 1848-50 og Grundloven af 5. juni 1849 bragte et nyt grundlag, kan det ses, hvorledes en lang række samfundsmæssige moderniseringer – omend midlertidig dæmpet eller standset under 1820ernes krise – var et led i en langsigtet omstrukturering af hele det enevældige danske rige. Disse omstruktureringer gennemførtes som oftest blot sidst på Færøerne. Denne udvikling for hele riget med Færøerne indplaceret er her trukket skarpt op i punkter af *anmelderen* for at vise den sammenhæng, som forfatteren som oftest ser i udviklingen vedrørende Færøerne, men som han *ikke* altid trækker klart nok frem i sin tekst.

Det er forfatterens store fortjeneste således at afdramatisere en række centraldirigerede omstruktureringer af det færøske samfund, f.eks. indførelsen af skolereglementet 1845, og påvise, at deres intentioner egentlig var både humane og borgerligt fremskridtsvenlige. Men f.eks. skolereglementet af 1845 kom både for sent og for tidligt: *for sent*, fordi det ikke tog hensyn til den nye nationale identitetsdannelse, der netop i Danmark og Slesvig var i vækst bl.a. omkring sproget, – og for *tidligt*, fordi det færøske bondesamfund endnu ikke havde behov for og økonomisk kunne (eller ville?) magte de dermed forbundne store udgifter. En bred færøsk accept kom først efter 1870 – og da gennemførtes sagen uden sværds slag bl.a. formidlet via de nye kommunalbestyrelser fra 1872.

Hvis bogen har en »helt« er det vel oberst Tscherning – den kendte demokrat og bondeleder – for hans klare formulering af, at Færøerne først skulle gives tilbage til sig selv, blive »et Færø som Færø«, før færingerne på folkelig-demokratisk vis kunne vælge frit om og evt. hvordan, de ville være en del af rigsenheden. Forfatteren har på bagsiden af bogens omslag gengivet netop den side af Tschernings rigsdagstale, hvor dette princip formuleredes. Men i samme tale hævder Tscherning med henvisning til det kongelige handelsmonopols dominans på Færøerne, at øerne egentlig havde en *kolonial* status. Kolonial status forstås efter Tscherning ud fra, om handelen er det vigtigste bindeled til moderlandet. Her kunne Thorsteinsson have taget Tscherning ved vingebenet og netop ud fra sine egne

dokumenteringer af, hvorledes Færøerne reelt – omend trægt – kom med i rigets moderniseringsproces, have vist, at Tscherning faktisk her var på vildspor også ud fra samtidens forståelse af forholdene. Reelt var der langt mere hold i Tschernings argumentation omkring og positive forsvar for en forbundsstat eller føderal stat som løsningsmodel for den multi-nationale og multi-kulturelle helstats problemer.

Punktet anføres, fordi Thorsteinsson konsekvent undlader at »diskutere« med sine hovedpersoner, men blot refererer (hæderligt) og stiller de modstående synspunkter op over for hverandre fra tidens debat. Sjældent giver han læseren en hjælpende hånd til at finde vej mellem samtidens politiske vrøvl (som der i denne vigtige sag i øvrigt var forbløffende lidt af) og kernen og det holdbare i de fremlagte synspunkter ud fra både samtidens og eftertidens normer.

Ved denne manglende stillingtagen svækker han delvis bogens gennemslagskraft som et bidrag til vor tids debat om vor egen identitet og plads i de kommende større og overnationale sammenhænge, som både Danmark og Færøerne er på vej ind i, hvad enten vi kan lide det eller ej. Når jeg her anfører dette som en svaghed, mens jeg til slut alligevel fremhæver det positivt, skyldes det, at forfatteren faktisk har en mening om sagerne, der bl.a. kommer frem i bogens allersidste afsnit på sidste tekstsider (s. 357), der stilistisk elegant slutter med de samme ord, som læstes på første side i selve titlen: »Et Færø som Færø«. Og det er ikke kun dér, at forfatteren har og viser sin egen opfattelse – og den må han efter min mening gerne have og udtrykke, når blot læseren klart kan se, hvor forskeren skifter kasket, og nutidskommentatoren tager over. Det virker flere steder, som om Thorsteinsson, fordi han er tilbageholdende over for at blive udlagt politisk eller som polemiker, nedkuler det engagement, som han faktisk har i sagen. Holdningen kommer jo alligevel ud mellem sidebenene – om ikke andetsteds så i valget af citater og pointer. Forfatteren er naturligvis fagligt hæderlig, og jeg plæderer ikke for menings-journalistik i solid forskning, men taler blot for, at det er bedre at lade forskerens – og mit – engagement komme klart frem, så læseren kan tage højde derfor, end at hævde en grad af objektivitet, som vi alligevel ikke har. Ved en sådan åbenhed bliver vi i øvrigt bedre historie-skrivere, fordi fortiden set gennem et erkendt temperament næsten altid bliver mere læseværdig end via gold »objektivitet«. Disse bemærkninger er også fremkaldt af, at jeg finder, at bogen har et budskab til os i dag og ville være blevet nemmere at inddrage i nutidens forståelse af sig selv, hvis forfatteren havde stået klarere frem med sine egne holdninger.

Del II, stænderperioden 1834-48

I dette afsnit virker det konstruktivt, at forfatteren ikke blot konstaterer de vitterligt uheldige følger af nogle af de vigtige love for Færøerne under stænderperioden, men at han også ser dem i deres samtidige bredere kontekst og ud fra deres intentioner om – ud fra en positiv grundholdning – at ville modernisere det færøske (og islandske) samfund på linie med det danske. Thorsteinsson konstaterer (s. 111-112), at det udsagn fra debatten i stænderne, som så ofte er blevet anført som udtryk for dansk afstumpethed, – at færingerne var et »almuefolk uden højere dannelse« – måske nok havde noget på sig ud fra de kriterier, som samtiden stillede til den fuldgældige borger vedrørende økonomisk formåen og uddannelse. Omvendt kan det også konstateres ud fra debatten og konkrete lovforslag, at det overvejende flertal af de ledende danske i den administrative og politiske beslutningsproces og støttet af den offentlige mening faktisk ønskede, at færingerne hurtigst muligt via frihandel, skoleuddannelse, engagement i lokalpolitiske institutioner etc. kom til at opfylde disse kriterier, så de kunne indtage deres berettigede plads i det borgerlige demokrati. Forfatteren viser flere steder, hvorledes en nedvurderende opfattelse som i ovennævnte citat ikke var specifikt rettet på færingerne, men bredt fandtes i elitens holdning til »almuen«. For eliten regnedes den brede befolkning ikke på linie med de »begavede, de dannede og de formuende« (O. Lehmanns bekendte udtryk fra 1860) helt op til slutningen af 19. århundrede, ja, måske længere endnu.

Interessant er det også at erfare, at den færøske sprogsag blev rejst i københavnske akademikerkrede af danske og færøske dér – og ikke på Færøerne – som følge af skolereglementet af 1845 for Færøerne, hvorefter dansk skulle være undervisnings- og dannelsessprog for eleverne med den danske almueskolelov af 1814 som forbillede. Det er her tankevækkende, at tidligere var først den norske og siden den islandske sprog- og kultursag, snart fulgt af en national-politisk holdning, på tilsvarende vis *startet* i akademikerkrede i København – og ikke i Norge og ikke i Island. Sammenkoblingen af sprog og nationalforståelse foretages her med tydelig relation til forholdene i Slesvig af Sv. Grundtvig (søn af N. F. S. Grundtvig) 1845 i en bog, som i selve titlen advarer mod, at Danmark på Færøerne skulle udøve samme sprogimperialisme som tyskerne i Slesvig over for de dansktalende. Denne debat er blevet et af kærnepunkterne i skabelsen af den moderne, færøske nationale selvforståelse og er derfor også berettiget fremhævet af forfatteren.

Mens islandsk af samtidens danske og europæiske elite regnedes for et

egentligt kultursprog via de norrøne tekster og sagalitteraturen, så gjaldt det ikke for færøsk. Dette var endnu et rent talesprog til hverdagsbrug og dermed i samtidens øjne et »almuesprog«. Det havde her været interessant, om forfatteren havde gjort sig mere omfattende overvejelser over de øvrige »almuesprog« i rigsenheden og om, hvorledes disse blev betragtet og behandlet. Norge var langt op i 19. århundrede – ja, på visse felter til omkring Første verdenskrig – trods den økonomiske og statsretlige løsgøring *kulturelt* set stadig en provins af Danmark. I Norge var mindre kredse først ved midten af 19. århundrede ved at få rejst »sprogsagen« og udtænke det filologiske sammenkøg af naturgroede dialekter, som blev til *landsmål* og *nynorsk*. Landsmål var lige så langt fra mange nordmænds dagligsprog, som det alment brugte og forståede, normaliserede danske skriftsprog var. I Slesvigs og Holstens vadehavsegne taltes gennem mere end 1000 år *frisisk* oven i købet i flere stærkt adskilte dialekter, uden at nogen udefra eller de selv omkring 1850 tog sig særligt af deres sprogproblemer og »nationale selvforståelse«. Den nordtyske »plat« i Holsten og Sydslesvig havde lige så lidt med højtysk kultur- og skriftsprog at gøre, som dansk skriftsprog havde med vest-norsk bondesprog, og afstanden mellem dansk skriftsprog-norm og sønderjysk dagligtale kunne såmænd være ret så stor endda for 150 år siden og er det vel stadig visse steder blandt visse mennesker i dag. Alligevel hævdede mange i debatten omkring 1850 og resten af 19. århundrede *dansk* over for *tysk* som den centrale sproglige og nationale identitetskonflikt.

Realiteten var i det multi-sproglige og multi-kulturelle danske statssystem, at bortset fra en lille gruppe i den dannede elite, så skulle hele befolkningen ved midten af forrige århundrede faktisk lære et »kunstigt« skriftsprog og kultursprog som et fælles kommunikationsmiddel. Sådanne koldsindige overvejelser talte naturligvis ikke meget hos det 19. århundredes sprogligt-nationale kombattanter; men det var faktisk sådane tankegange, tror jeg, der fik flertallet i stænderforsamlingen til at stemme det færøske skolereglement igennem i 1845. Dansk var nu engang *skriftsproget* på Færøerne og havde været det i århundreder tilsyneladende uden de store problemer, og så mange andre end færingerne måtte dengang (og i dag) lære sig et skriftsprog ret så fjernt fra eller helt anderledes end deres daglige talesprog. Trods Hammershaimbs færdiggørelse af sin færøske sproglære 1846, så blev den ikke publiceret før i begyndelsen af 1850'erne og blev først bredere kendt på øerne fra 1880'erne. Men som sagt, en sammenligning til frisisk og til den norske debat og virkelighed havde været ønskelig. Selv den nationale færøske

politiker *Niels Winther* drømte ikke om at udgive sin avis på færøsk 1852, mens islændigene på samme tid skrev og publicerede på islandsk som den selvfølgeligste sag af verden.

Hele denne debat (jvf. særligt bogens Del III) leder over i en efterlysning hos forfatteren af samtidens og nutidens forståelse af *sproglig-kulturel-historisk* nationalitet over for og i samspil med *etnisk* og *statslig* nationalitet. I forholdet mellem f.eks. A. S. Ørsteds og N. F. S. Grundtvigs synspunkter (var indfødsretten eller hjertesproget vigtigst), men også ud fra en nutidig vinkel (f.eks. om, hvad er det at være en færing, en dansker?) savnes en afklaring, selvom der er et godt oplæg hertil især vedrørende Grundtvigs forståelse af forholdene s. 60-64.

Første opponent, professor Lorenz Rerup, Roskilde, fremkom på dette sted med en kritik af præses' forståelse af Grundtvigs folke- og folkelighedsbegreber, som gik på en manglende vægtlægning i bogen på det afgørende i Grundtvigs (og dermed i Sv. Grundtvigs og Fr. Barfods) opfattelse, nemlig »som sig regner selv dertil«, dvs individernes accept af tilhørsforholdet til en bestemt folkegruppe, jvf. Grundtvigs sang fra 1848, »Folkeligt skal alt nu være«. Modsat første opponenteren finder jeg, at doktoranden på dette sted (s. 61) klart har dette med, men tillige har vist, at Grundtvig på én og samme tid opererede dels på *to planer*, dels med *vekselvirkning* mellem de to planer vedrørende forståelse af folk og folkelighed:

Først opstilles i bogen klart de *objektive* og ydre krav, som kan udledes flere steder af Grundtvigs tekster, til at regnes som et folk: fælles historie, sprog, kultur og landområde, –

Dernæst opstiller præses de *subjektive* kriterier: at individerne selv skulle regne sig som hørende til folket og i deres handlinger skulle tage konsekvenserne af dette bevidste og anerkendte folkelige fællesskab.

De objektive kriterier havde Grundtvig til fælles med mange andre i samtidens Danmark og Europa; det specielle hos ham lå i koblingen til de subjektive kriterier. Og dette finder jeg klart udtryk s. 61. Det spændende og selvstændige hos Grundtvig ligger tillige på dette felt i, at han her i en vekselvirkningsmodel (og altså ikke som så meget af 19. århundredes tænkning i en årsags-virknings model) sammenknytter den romantiske »følelse« f.eks. for modersmålet m.v. med det bevidste handlingsplan. Altså både hoved og hjerte, forstanden og følelsen skulle samvirke og lade den deraf følgende brede indre oplevelse og erkendelse give sig udtryk i dagliglivets adfærd og handlinger. Det er præcist her, at Fr. Barfod og Sv. Grundtvig sætter ind med deres i afhandlingen anførte bog om handlingerne fra dansk side og advarslen om den mulige parallelitet mellem tysken i

Slesvig og dansken på Færøerne, – dvs. faren for dansk sprog- og kulturimperialisme over for færøsk sprog og kultur på Færøerne. Skønt Thorsteinsson i sin behandling af emnet viser, at han forstår dette med den *etiske* dimension, som Grundtvig i vekselvirkning kobler til de subjektive kriterier, så kunne nok denne vanskelige pointe være klarere fremhævet s. 61-62 af præses, ligesom en udbygning af den punktvisse begrebsopstilling s. 63-64 måske havde været nyttig til afklaring af netop de principielt modstående opfattelser i samtidens debat.

I samtidens Europa og hos flertallet i debatten var imidlertid kendetegnet for et kultursprog dets *skriftsprog* og ikke – som hos Grundtvig – det *talte modersmål*. Ved siden af at en række islændinge i København skabte akademisk respekt hos både liberale og konservative om deres navn og indsats, så kunne Island bygge på denne brede offentlige accept som en selvstændig kulturnation og dermed også vinde gehør for den politiske nationalfølelse, som snart fulgte. Bl.a. derfor gik det så relativt nemt 1839-43 at få Islands Alting genoprettet med status som rådgivende stænderforsamling og dermed at få lagt grunden til Islands kommende politiske selvstændighed. Omvendt udtalte Chr. VIII antagelig derfor i 1843, at færingerne ikke kunne få et råd med stænderstatus, fordi de – som også en Niels Winther erkendte det – ikke økonomisk havde et borgerskab og ikke kulturelt havde den skriftkultur, som skulle til for i samtidens øjne (bortset fra hos grundtvigianerne) at kunne fungere som en nation og få dette respekteret tilstrækkelig bredt. Disse hovedsynspunkter må efter forfatterens grundige redegørelse stå fast. Men både for Island og Færøerne gjaldt det – efter gennemgangen i Del II, III og IV – at det i sidste ende på den tid var holdninger og beslutninger fremført og taget i København, som var afgørende for områdernes fremtid og ikke, hvad der blev tænkt og ment oppe i Nordatlanten.

Den grundlovgivende rigsforsamling og de islandske standpunkter

Af Del III fremgår det klart, at dominerende kredse i den danske politiske offentlighed og på den grundlovgivende rigsforsamling mente, at islændingene – hvis de ikke ønskede det – ikke skulle med ind under den nye grundlovs gyldighedsområde. I stedet skulle de have en vis – eller udstrakt – selvstændighed. Trods dette blev dog den stærke islandske vilje til national selvstændighed ikke rigtig forstået i regeringen omkring 1850. Dette

ses af dens islandske forslag, som kun tilbød en slags udvidet amtsstatus til Altinget og iøvrigt lå på linie med den begrænsede indflydelse og selvstændighed, som lå i forslagene vedrørende Færøerne og Vestindien. Regeringens manglende situationsfornemmelse førte til de penible sammenstød på Island mellem Altinget og stiftamtmanden 1851, der resulterede i en total forkastelse af regeringens forslag fra islandsk side og modsvarede med en hjemsendelse af Altinget. Nogen tilsvarende ultimativ politisk optræden, som den islandske, var der slet ikke basis for vedrørende Færøernes stilling i riget, vises det. Men netop denne gennemgang demonstrerer, hvor nært sammenknyttet regeringen opfattede repræsentationsproblemerne for Island, Færøerne og Vestindien samt, hvor parallelt dens løsningsforslag vedrørende lokalstyret for de forskellige områder egentlig var tænkt.

Det skabte store problemer og var lidt af historiens ironi, at 1848-49 og grundloven kom for tidligt i forhold til de indre muligheder i det færøske samfund. En færøsk repræsentativ kommunalstyreordning var på trapperne 1847. Var denne blevet ført igennem og havde fået tid til at slå an, så havde man haft det organ til at udtrykke Færøernes mening repræsentativt, som i den danske debat så ofte blev efterlyst, – og som det siden ofte i færøsk selvforståelse er blevet bebrejdet Danmark, at man ikke søgte gennemført, jvf. bogen s. 357.

Del IV, Rigsdagsdebatten omkring 1850

Mens afhandlingens Del I-III er rige på udblik til andre lande og fremmede statsretsforhold og indeholder mange alment interessante iagttagelser, så koncentrerer opmærksomheden i Del IV (s. 191-271) om de centrale politiske indlæg på og omkring rigsdagsdebatten 1850, hvor Færøernes stilling blev endelig fastlagt for de næste hundrede år. Den næsten »skjulte« tinglysning på Færøerne af Grundloven og valgloven, hvor offentlig tinglysning i følge retspraksis gav love retskraft, medførte at Færøerne derved formelt var lagt under Grundlovens gyldighedsområde. Denne tinglysning er af Thorsteinsson fremdraget af ubemærketheden (selvom Steining en passant har nævnt den), men hos Thorsteinsson fremtræder handlingen som et *fait accompli*, der iøvrigt ikke gøres meget ud af.

For at få tematisk hold på debatten i dette hovedafsnit, opdeles Del IV efter en kortfattet karakteristik (s. 191-202) af hovedtræk af henholdsvis landstingsdebatten og folketingsdebatten i 8 hovedsynspunkter, inden for hvilke debattørerne og deres indlæg placeres i hver sit tematisk udformede

kapitel. Sammenholdt med Rigsdagstidende er der altså et stadigt spring frem og tilbage tidsmæssigt og indholdsmæssigt i forhold til talernes faktiske dispositionsmæssige opbygning og rækkefølge dér. I kort form kan afhandlingens kapitler og debattens hovedpunkter opsummeres således:

1) *Det officielle synspunkt*

(udtrykt af regeringen m.fl.): Færøerne var en uadskillelig del af Danmarks rige, og øerne skulle derfor have folkevalgte repræsentanter i Rigsdagen med én i hvert ting samt have et ordnet kommunalstyre på linie med det danske, men under hensyntagen til de særlige lokale forhold (denne regeringsopfattelse gjaldt reelt også vedrørende Island, men Island havde fået et kongeligt løfte om via Altinget at blive hørt først, inden en indlemmelseslov for Island sattes i kraft).

2) *Det konservative synspunkt*

(delt af A. S. Ørsted m.fl.): historisk-statsretligt var Færøerne ikke en landsdel på linie med Fyn eller Sjælland, men et egentligt land under den danske konge. Grundloven kunne derfor ikke uden videre udstrækkes dertil. Der skulle derfor indhentes en tilkendegivelse fra øernes befolkning om sagen, inden øerne endegyldigt lagdes ind under Grundloven – iøvrigt burde øernes snarest muligt få et lokalt kommunestyre.

3) *Det folkelige synspunkt*

(delt af mange bonderepræsentanter): grundlæggende burde færingerne af folkeligt-demokratiske grunde høres først, om de overhovedet ville i nærmere fællesskab med Danmark, inden noget afgørende besluttedes på deres vegne, og så burde de iøvrigt hurtigt få et kommunalstyre.

4) *Det »mystiske« synspunkt*

(delt bl.a. af N. F. S. Grundtvig og Fr. Barfod): Færøerne var en selvstændig del af den nordiske folkestamme og måtte som islændingene respekteres for deres kulturelle egenart, der igen gav dem ret til at vælge deres egen vej national-politisk.

5) *»Et Færø som Færø«*

(udtrykt af Tscherning og hans tilhængere): Der udvistes stor respekt for de demokratiske og folkelige rettigheder. Rigsdagen kunne, men burde ikke, lovgive for færingerne, før disse selv havde udtalt sig om deres ønskede plads i riget, dvs. de burde først »gives tilbage til sig selv«. Et lokalt styre burde straks indføres.

6) *Det nationalistiske synspunkt:*

Dette havde egentlig forbløffende få tilhængere i betragtning af de ved Treårskrigen rejste, stærke nationale strømninger og den vitterlige fare for hele statssystemets og Danmarks eksistens især efter Preussens indgriben i krigen. Færingerne havde efter nationalisternes mening en selvfølgelig ret til en rigsdagsrepræsentation, men de havde ingen ret til at udtale sig om, hvorvidt de overhovedet ville have en rigsdagsrepræsentation (jvf. at dette netop var islændingenes position) eller om, hvordan deres plads i riget skulle være. Det bestemte alene rigsdagen.

7) *Helhedens princip*

(udtryktes bl.a. af Monrad og Madvig): Landet kunne ikke tåle at forvindskes eller opløses ved »separatisme«. Gennem demokratiet var alle landsdele og hele folket sikret en rimelig repræsentation. Grundet denne demokratiske repræsentation kunne og skulle de overordnede og fælles rigsinteresser have forrang for de lokale interesser. Disse lokale hensyn skulle tilgodeses for Færøerne ved en snarlig indførelse af kommunalt styre.

8) *Det national-liberale synspunkt:*

I selve udtrykket »Danmarks Riges Grundlov« lå det indbygget, at Slesvig, Færøerne og Island var omfattet heraf. Diskussionen burde alene gå på, hvordan repræsentationen på Rigsdagen via en valglov kunne sikres for Færøerne samt på, hvordan et kommunalstyre kunne indføres deroppe.

En række synspunkter gik igen i flere af opdelingens 8 grupperinger, hvilket også vises af forfatteren i hans sammenfatning af Del IV (s. 260-271). Men den tematiske opdeling har skabt et rimelig klart overblik over hovedsynspunkterne i en kompliceret og til tider indforstået debat. Gennem forfatterens interne henvisninger ses samspillet mellem de forskellige opfattelser, og der vises tilbage til de generelle opfattelser fremlagt i Del I og III.

Som afslutning på Del IV konstaterer forfatteren dels, at der faktisk trods krigen og den nationale bølge var bred vilje hos beslutningstagerne til at se sagen fra andet end et centralistisk københavnsk synspunkt, dels at den udefra påtrykte magtpolitiske virkelighed omkring konsekvenserne for rigets eksistens vedrørende relationerne til Island og især til Slesvig – hvis man tillod regional »separatisme« – alligevel var det tungest vejende i beslutningsprocessen. Færingerne havde, modsat islændingene, ikke fået noget kongeligt løfte om at blive hørt vedrørende deres placering inden

for rigsenheden. Danskernes spurgte ikke, og færingerne protesterede ikke. Antagelig fandtes der, som anført af Niels Winther, ikke nogen organiseret færøsk opinion at tage hensyn til, hvilket der modsat gjorde i Island og i Slesvig.

En række grundlæggende politiske og almenmenneskelige synspunkter kontrasteres i debatten: Den føderative stat stilles over for den magtmæssigt-administrative praksis, det folkeligt-demokratiske stilles op over for elitestyret, demokratisk repræsentation antoges at kunne ophæve provinssiell separatisme, følelsernes og hjertesprogets ret i politik sattes op mod forstanden og interesse-politikken, den ydere (udenrigspolitiske) tvangsstyrke i politik blev kontrasteret med modet til at finde den danske (og den islandske) vej i fundamentale spørgsmål. Flere sådanne overordnede og endnu i dag vigtige problematikker blev fremlagt og diskuteret seriøst. Det var en kompetent, vidsynet og grundlæggende demokratisk og hæderlig debat, som den gang blev ført under de vanskeligst tænkelige ydre betingelser.

Ved en sammenligning med vores dages parlamentariske småkævl om selv vigtige politiske emner – som f.eks. Danmarks rolle og fremtid i EF – kan man som opponenter efter læsningen af bogen og check i Rigsdagstidende ikke andet end tage hatten af for de gamle og blive lidt flov på nutidens vegne, – også selvom de gamle set i historiens bakspejl ind imellem fejlede.

Del V. Rigsdagsvalg og lagtingslov 1851-52

I Del V følges perioden fra de første rigsdagsvalg på Færøerne og op til lagtingsloven 1852, der gav et vist lokalt kommunalstyre med amtslignende status. De særlige færøske, geografiske og sociale forhold medførte, at valgloven måtte bøjes i en grad, så flere politikere deri mente at se noget i retning af et grundlovsbrud. Færøerne fik slutteligt ét medlem af folketinget og ét at landstinget. Særlig det sidste voldte besvær, da der slet ikke var stemmeberettigede nok på Færøerne til at opnå et mandat, og censusbestemmelserne var det umuligt at leve op til.

Det er interessant ved det første valg, at den politisk radikale færing, redaktør og jurist *Niels Winther*, vandt folketingsvalget og den solide færøske kongsbonde *J. H. Weyhe* vandt landstingsvalget foran de kyndige og fagligt velrenommerede embedsmænd som, f.eks. *Lunddahl*. Det vil sige, at i begge valg satte færingerne deres egne interesser igennem og lod sig ikke dirigere af embedsmændenes mening og selvsikre optræden ved valg-

møderne. Parallelt til forholdene i Danmark stemte bønderne antagelig mere ud fra materielle klasseinteresser end ud fra ideologisk-nationale grundholdninger (bortset fra en almindelig fjendtlighed mod embedsmænd, der dog næppe kan bære at blive udnævnt til en ideologi). Men en klar markering af en anti-bureaukrat holdning var vigtig, mens en anti-dansk holdning næppe har spillet nogen større rolle. Dette underbygges af, at da embedsmændene efter Dahlerup-affæren (hvor amtmanden reelt måtte forflyttes grundet sammenstød med lagtinget) bedre havde lært at vejlede stemningen på øerne, så valgte og genvalgte færingerne den hæderlige og kyndige Lunddahl til rigsdagen 1866-69, selvom han både var dansk og embedsmand.

Del VI. Afslutning

Efter gennemgangen kan man tilslutte sig forfatterens synspunkt om, at færingerne fik både rigsdagsrepræsentation og demokratisk lokalstyre på linie med danske provinser, *mere* fordi et stort flertal af de ledende og i offentligheden i Danmark både tidligere under stænderperioden og senere i regering og rigsdag efter 1849 ønskede dette og *mindre*, fordi færingerne selv markerede en skarp profil i sagen. Herved stod den færøske udvikling i klar modsætning til den islandske, hvor der var lagt og blev fastholdt en klar politisk linie fra islandsk side om ikke at komme ind under grundloven.

Gennemgangen viste tillige, at inddragelsen af Færøerne under det repræsentative demokrati skete ud fra en udbredt forestilling i alle beslutningstagerkredse om, at udviklingen fra *almuesmand/bonde* til fuldgyldig *borger* var en proces, der krævede tid, dannelse og økonomisk selvstændighed og, hvor samfundsmæssige *rettigheder* og *forpligtelser* fulgtes nøje ad. De ledende i Danmark kunne respektere og til en vis grad sympatisere med de islandske synspunkter, fordi disse offentligt og klart knyttedes til en bredt anerkendt sproglig-kulturel nordisk selvstændighed udtrykt primært via skriftsproget. En tilsvarende sproglig-kulturel færøsk markering fandtes ikke. De få engagerede færinger havde ingen skriftlig kultur på et gammelt og anerkendt skriftsprog at støtte sig til som baggrund for national-politisk selvstændighed.

I andet afsnit af Del VI, *perspektivering*, trækkes på grundlag af den eksisterende faglitteratur, men med selvstændige synsvinkler, hovedlinier i færøernes forfatningsforhold og samfundsudvikling op til efterkrigstiden. Tendensen er her, at færingerne tilsyneladende hen ad vejen opnåede den

selvstændighed, der økonomisk var baggrund for og en klar intern færøsk enighed om.

Her som andetsteds i afhandlingen gør forfatteren stilfærdigt, men modigt op med en vis færøsk tendens til *anti-danske* fortolkninger – en tendens, som også præger en del islandsk historieskrivning og selvforståelse via nødvendigheden af et *fjendebillede*. Heroverfor viser forfatteren det konstruktive i dels at se færøske forhold under rigsenhedens synsvinkel, dels ved en systematisk komparation til islandske, bornholmske og vestindiske forhold m.v. klarere at forstå både *almene* træk og *særtræk* vedrørende den færøske udvikling.

En kontra-faktisk overvejelse

Forfatteren har i afhandlingen benyttet sig af flere former for komparationer: til andre samfunds lignende udvikling, komparation over tid mellem ældre og yngre fremtrædelsesformer og ideologisk-teoretisk komparation mellem forskellige principielle statsteoretiske forståelser og deres relevans på hans konkrete forskningsfelt. Lad mig her til slut fremføre endnu en i forskningen benyttet komparation, nemlig den *kontra-faktiske*, hvor et sandsynligt scenario stilles op overfor det faktisk realiserede, for derudaf at få peget på de særlige faktorer, der var væsentlige for, at ikke det tænkte scenario, men det faktiske forløb nu også blev til virkelighed.

Vi tænker os, at England under Napoleonskrigene og efter bombardementet af København 1807 havde fundet ud af, at Færøerne på linie med Shetlandsøerne og Orkney af marinestrategiske grunde – som tidligere Gibraltar og Helgoland m.fl. - skulle lægges ind under England. Uden flåde og med den vanskelige situation 1814 iøvrigt taget i betragtning var det faktisk billigt sluppet for Danmark over for krigens sejrherre. Så besættelsen af øerne førte til fuldstændig annexion, som Danmark måtte anerkende. Men i vort scenario havde England allerede de facto udøvet sin myndighed på øerne fra 1807 på linie med forvaltningen af Shetlandsøerne⁴.

Det var det kontra-faktiske. Nu til nogle realia.

4. En engelsk *økonomisk* overtagelse af handelen på øerne og dermed en glidende overgang til engelsk kulturel og politisk indflydelsessfære blev både i 1840'erne og senere i århundredet anset for en ganske reel mulighed (jvf. s. 126). Scenariets rimelighed kan også ses af, hvorledes skotske fiskere og senere skotske trawlere fiskede farvandene tynde omkring de færøske banker og fiskevande senere i århundredet, ligesom der var klare engelske marineplaner vedrørende øerne under 1. Verdenskrig, og de vitterlig blev besat af englænderne under 2. Verdenskrig.

Irland var englænderne fra gammel tid vant til at tage sig af, hvad den systematiske tilbagetrængning af gælisk og forarmningen af de irske crofters og landarbejderproletariatet viste helt fra senmiddelalderen og ubrudt frem.

Det gamle nordiske sprog »norn« uddøde som praktisk dagligsprog på Shetlandsøerne bl.a. via skotsk indvandring allerede inden 1800, selvom enkelte personer så sent som o. 1870 endnu havde et stort ordforråd på norn. Det skotske feudalsystem respekterede ikke opretholdelsen af den gamle solide klasse af odelsbønder, og en generel forarmning var medvirkende til at tvinge en stor del af befolkningen ud på havet som fiskere, men også her afhængige af lairdernes feudale udbytning. The Royal Navy drev under Napoleonskrigene i bogstavelig forstand slavejagt (pressgangs) på mandlige shetlændere mellem 14 og 50 års alderen og pressede dem i hundredevis ind i flåden til deres lemlæstelse og død – enten i søslag eller grundet de alment umenneskelige forhold i flåden. Landets befolkning og arbejdskraft fik derved et knæk med virkninger mange år efter.

Den engelske hær beskyttede de facto udhungringen af den irske befolkning under 1840ernes kartoffelsyge, hvorunder knap en million irere døde af sult og deraf følgende mangelsygdomme, og næsten to millioner blev tvunget til udvandring, så at befolkningstallet på få år mere end halveredes. Dette foregik med fuld viden derom i offentligheden og hos den politiske ledelse, skønt der var mad nok i Irland og England i 1840erne, og England var verdens rigeste nation.

Medens Danmark under Napoleonskrigene, under Treårskrigen 1848-50 og igen i 1864 var truet på sin eksistens, hårdere end England var under sine krige i det 19. århundrede, så tænkte ingen i Danmark for alvor på at tvangsudskrive islændinge og færinger til flåden. Ved vurderingen af færingernes forpligtelser i forhold til deres rettigheder i riget nævntes vel i debatten 1849, at orlogstjeneste for færinger principelt burde anføres lovmæssigt (Pløyen, s. 156 midt). Men det blev ved forslaget. At islændinge og færinger faktisk følte sig solidariske med rigsfællesskabet i dettes krisestunder, vistes gentagne gange dels ved frivillige økonomiske indsamlinger (s. 156), dels ved at islændinge og færinger, der opholdt sig i København, i forhold til deres mængde i stort tal meldte sig frivilligt til militærtjeneste, især gennem studenterkorpset.

Vedrørende skolesproget er det vanskeligt at tænke sig, at en engelsk minister – selvom færøsk under engelsk styre skulle have overlevet så længe – ville være den, som skar igennem over for indre færøsk uenighed i 1938 og sikrede færøsk sin berettigede plads i skolens dagligdag på øer-

ne – sådan som den radikale undervisningsminister Jørgen Jørgensen faktisk gjorde det (s. 347).

Således kontrasteret kan man som anmelder med Irlands og Shetlandsøernes faktiske skæbne under engelsk herredømme i tanken ikke lade være med at overveje, hvor færøsk sprog og kultur i dag havde været at finde (bortset fra i visse lærde historiske værker), hvis det kontra-faktisk havde været englænderne og ikke danskerne, som havde stået for styret, indtil færingerne selv kunne og ville tage over.

Selvom det ikke er forfatterens ærinde at slå de store slag eller polemisere mod andre, så er det faktisk en modig bog, han har skrevet, fordi den i sin solidt funderede fremstilling rokker ved en del af de nationale forståelser, som findes både i den færøske historieskrivning og alment ude i befolkningen.

På Færøerne må man ligesom i Danmark her i 1990erne ved de europæiske fællesskabers afgørende gennemslag i vor politiske, sociale og økonomiske dagligdag gøre os klart, hvorfra vi kommer, og hvorhen vi gerne vil påvirke udviklingens vej. Sådanne fundamentale selvbesindelser medfører dels en synliggørelse af bærekraftige og fælles folkelige værdier, dels opgør med vaneforestillinger og nationale myter – og netop her har Jákup Thorsteinssons bog et bredere budskab til både danske og færinger. Den siger meget om vor fælles politiske fortid og den politiske kulturs bærende kræfter samt om, at politik ikke behøver at koncentrere sig om at få lagt samfundets byrder over på de andres skuldre, men godt kan foregå på et højt plan og med vid udsigt til alle sider og dreje sig om rammerne for udfoldelse af grundlæggende medmenneskelige og demokratiske værdier. Og dette er nu ikke så ringe endda at kunne sige om en disputats, hvor disputatsen ellers af mange – også i forskerlavet – regnes for det kedeligste af al kedelig pligtlesning.

Færøsk kultur- og historieforskning har hævdet sig flot de senere år med en række af solide akademiske afhandlinger – og chefen for Landsstyrets Kultur- og undervisningsforvaltning slutter sig med den foreliggende disputats smukt til denne række.